

Munca arhivistică – (uneori) mai mult decât un act de prevenire a amneziei. Cazul “Arhivei literaturii oprite din RDG”^a

Matthias Buchholz

1. Aducerea aminte-uitarea. Canoane valorice

Trăim într-o epocă în care memoria este instituționalizată și încărcată de ritual. Aceasta pare a fi impresia dominantă în cel de-al 60-lea an de la încheierea celui De-al Doilea Război Mondial. Pe bună dreptate, termenii “a aduce aminte” și “a pomeni” nu mai pot fi omiși din vocabularul politic. Totodată însă, cuvântul “a uita” apare în exprimarea politică cotidiană, având adeseori însușiri negative. În Biblie, cuvintele “a aminti”, respectiv “a pomeni” sunt utilizate de 288 de ori, în opoziție cu cuvântul “a uita”, întrebuițat de numai 13 ori. Din perspectivă teologică, recursul la amintire este păstrător de viață, în schimb uitarea este primejdioasă¹. În această privință, Curt Stauss formulează trei considerente. În primul rând “aducerea aminte este singurul leac împotriva resemnării. Aducerea aminte contestă judecata că prezentul și trăirea «efectivă» ar reprezenta totul”. În al doilea rând, “aducerea aminte este de folos împotriva inechității: împotriva normelor impuse de către fapte se cuvine a se restabili justețea”. În al treilea rând: “încetarea aducerii aminte prevestește nimicirea totală a omului și pieirea lui [...]”². Uitarea, înfățișată sub forma memoriei selective, poate fi înzestrată, totuși, și cu calități. Ea ne “menajează puterile, mai exact, ne scutește de o stare de amărăciune suplimentară care ar putea să-și facă simțită prezența atunci când suferim o nedreptate”³.

Biserica creștină cunoaște atât un ritual al aducerii aminte (euharistia) cât și un ritual al acțiunii de uitare (spovedania). În Africa de Sud a fost înființată așa-numita “comisie a adevărului” care, sprijinindu-se pe valorile creștine, are drept țintă promovarea unei autentice culturi a aducerii aminte precum și mărturisirea publică a greșelii prin vizarea unui țel ce ține de domeniul ne-aducerii aminte: amnistia⁴.

Este de necontestat faptul că în marea dimensiune a greșelii și a remușcării, cu referire, de pildă, la cazul naționalism-socialismului și al celei de-a doua dictaturi germane^b, aducerea aminte și pomenirea reprezintă o necesitate socială. Dar cum se înfățișează ele în viața de fiecare zi? Aici, neglițarea acțiunii de uitare poate deveni

^a Studiul a fost publicat în: *Archive und Gedächtnis. Festschrift für Botho Brachmann*, Potsdam, 2005, p. 369-379.

¹ Curt Stauss, *Vergessen – ein theologischer Beitrag*, “Horch und Guck”, 48 (2004), 4, p. 8-10 (8).

² *Ibidem*, p. 8 ș. u.

³ *Ibidem*, p. 9.

⁴ *Ibidem*, p. 8.

^b Prin acest termen este desemnată, în anumite conjuncturi, entitatea statală a RDG și regimul comunist al acesteia. (n. trad.)

ulterior o problemă. Pentru noi toți, acțiunea de uitare a informațiilor lipsite de importanță se constituie într-o condiție *sine qua non* a memoriei noastre.

Fără “funcția de ștergere” pe care acțiunea de uitare o posedă, pe “hard-disk”-ul de memorizare al creierului uman s-ar putea produce, la un moment dat, o asemenea aglomerare de informație, încât această situație ar conduce cu certitudine fie la sporirea timpului de așteptare în vederea accesării datelor, fie pur și simplu la împiedicarea accesării “hard-disk”-ului reprezentat de creier. Astfel că, de mii de ani, omul este determinat să separe informațiile neînsemnate de cele importante pentru sine, ca individ.

Una dintre misiunile principale ale arhivistului este aceea de a face distincția între “important” și “neînsemnat”, între informația relevantă pentru societate și cea lipsită de relevanță, de care ea se poate dispensa. Arhivistului îi revine îndatorirea de a conserva informațiile singulare ori corelate demne de a fi arhivate, indispensabile pentru nevoia de autoidentificare a societății. Prin urmare, “evaluarea arhivistică nu este o metodă prin care se favorizează uitarea, ci este singura cale de urmat – inclusiv din punctul de vedere al resurselor economice – prin care se prezervă durabil aducerea aminte”⁵.

În urma operațiunii de evaluare arhivistică se păstrează în medie 3-5% din totalul materialului arhivistic oferit de către creatorii de documente. Acest procent mic este considerat demn de a fi asigurat printr-o conservare de durată. În acest context se include atenționarea lui Botho Brachmann, conform căreia “în întreaga istorie a arhivisticii, foarte rar s-a întâmplat ca arhiviștii să păstreze marea majoritate a materialului arhivistic creat de către o administrație în timpul unui «ciclu de viață» normal”. Mai degrabă, “independent de voința arhiviștilor, [...] acesta a ajuns la coșul de hârtie, la topitoriile de hârtie, uneori a fost livrat chiar fabricilor de muniție etc.”⁶. Acceptând realitatea că predările de material arhivistic către Arhivă sunt mereu nedesăvârșit complete sau – mai exact – cu desăvârșire incomplete, va trebui totuși să se pomească de la ideea că, în opoziție cu opinia lui Winfried Schulze,

⁵ Klaus Oldenhage, *Archivarische Bewertung: ein Verfahren zur Förderung des Vegessens?*, “Horch und Guck”, 48 (2004), p. 17-21 (20). A se vedea în acest studiu enumerarea și sublinierea constrângerilor de ordin economic.

⁶ Botho Brachmann, *Tua res agitur! Außensichten auf Archive und archivarisches Selbstverständnis*, în *Archiv und Geschichte. Festschrift für Friedrich P. Kahlenberg* (editori Klaus Oldenhage, Hermann Schreyer și Wolfram Werner), Düsseldorf 2000, p. 17-39 (33 ș. u.).

În această privință este strict necesar ca, la indicarea unui procentaj, să se ia în considerare datele de referință. Expunerea lui Josef Zwicker, conform căreia se păstrează “3 până la 5 procente din totalul informației (!) consemnate în evidențe” este puțin credibilă [cf. Josef Zwicker, *Erlaubnis zum Vernichten: die Kehrseite des Archivierens*, “Info” 7 (2005), 1, p. 18-21 (19)]. În schimb, trebuie acceptată situația reală că în prezent lipsește încă o estimare justă a volumului total de arhivă ce urmează a fi preluat, existent în Arhivele de stat, ale autorităților publice, și în cele private, în raport cu volumul de material arhivistic oferit efectiv spre preluare. Acesta este doar un simptom superficial a polilemei provocate de conceptul de “evaluare arhivistică”. (cf. în această privință expunerea la tema “netransparență” a lui Botho Brachmann, *op. cit.*, p. 28 ș. u.).

“cartea de istorie” definitivă a istoricilor nu se scrie “[...] pe baza a circa 5% din fondul arhivistic efectiv”⁷.

În acest proces, arhivistul îndeplinește un rol mai important decât pe cel de simplu gestionar al identității culturale a unei societăți. Prin actul de evaluare și preluare arhivistică, adică prin transformarea documentelor păstrate în tradiție, și prin eliminarea actelor fără valoare arhivistică, arhivistul contribuie în mod esențial la crearea identității culturale. În acest rol se află temelia importanței muncii sale. În lipsa adevărului obiectiv, arhivistului nu îi este îngăduit – în ciuda unor voci care susțin contrariul – “să permită proceselor decizionale să se manifeste fără ca el însuși să își exprime propriul interes. El trebuie să înnobileze materialul arhivistic cu o valoare propusă din exterior”⁸. J. Zwicker constată în mod just că “este absurd să se accepte existența unui soi de autorevelare a valorii la patrimoniul arhivistic potențial”⁹.

Arhivistul este așadar constrâns să formuleze și să întrebuițeze măsuri valorice. Însă el este apt pentru această misiune numai în măsura în care își domină tentația de a elimina acte. Arhivistul nu se ridică la nivelul responsabilității cu care a fost investit dacă se eschivează de la a-și argumenta deciziile luate în legătură cu operațiunea de evaluare arhivistică, adică dacă evită să efectueze această operațiune în mod transparent. El are îndatorirea să își democratizeze oarecum autoritatea pe cale discursivă. În acest mod vor fi obiectivizate deciziile privind operațiunile de evaluare arhivistică, chiar dacă nu se va atinge vreodată un grad de obiectivitate absolut. Terry Cook sintetizează în mod adecvat: “Arhiviștii sunt cei care decid asupra acelor fragmente ale vieții sociale care vor fi împărțite generațiilor viitoare [...]. Noi (arhiviștii) suntem, de fapt, cei care creăm arhive, în adevăratul sens. Noi suntem cei care decidem ce anume rămâne păstrat aducerii aminte și ce anume va fi dat uitării, cine rămâne vizibil în societate și cine se face nevăzut, cine își face glasul auzit și cine nu. În unele colectivități, [...] anumite clase, regiuni, grupuri etnice sau rase [...] au fost deposedate de dreptul la legitimare prin faptul că au fost eliminate din materialul arhivistic transmis tradiției și astfel ele au fost excluse din istorie și lăsate la discreția mitologiei”¹⁰.

Indiscutabil, arhiviștii sunt expuși influențelor exterioare și, în general, supuși conjuncturilor în același grad ca și alți cetățeni. În zilele noastre devine tot mai limpede faptul că media, în special, are o mare capacitate de a influența durabil opinia publică. În această privință, nu este lipsită de logică sugestia lui Hans Booms ca în stabilirea criteriilor de evaluare arhivistică să se țină seama de proiecția epocii

⁷ Winfried Schulze, *Wieviel Überlieferung braucht die Geschichte? Überlegungen zur Ordnung des Bewahrens*, în *Digitale Archive – Ein neues Paradigma? Beiträge des Vierten Archivwissenschaftlichen Kolloquiums* (editor Andreas Metzling), Marburg 2000, p. 15-35 (22).

⁸ Cu o pledoarie în favoarea unei presupuse evaluări arhivistice neutre (!), a se vedea Angelika Menne-Haritz, *Das Provenienzzprinzip – ein Bewertungssurrogat? Neue Fragen einer alten Diskussion*, “Der Archivar” 47 (1994), p. 229-252 (245).

⁹ Josef Zwicker, *op. cit.*, p. 19.

¹⁰ Terry Cook, *Archival Appraisal and Collection: Issues, Challenges, New Approaches* (Special Lecture Series University of Maryland and NARA Staff, 21 April 1999), manuscris nepublicat, citat în traducerea lui J. Zwicker, *op. cit.*, p. 18.

contemporane¹¹. Transpunerea în practică a viziunii lui H. Booms ar conduce la o abordare din perspectivă multiplă a procesului de evaluare și preluare a documentelor în democrațiile moderne, acolo unde libertatea presei a creat terenul de manifestare a diversității opiniilor. În regimurile dictatoriale viața cotidiană este marcată de absența libertății de exprimare și a libertății presei. Acolo, mijloacele mediatice dirijate de către stat administrează memoria, care este pusă în slujba statului. Ne putem gândi în această privință, de pildă, la modul în care autoritățile din RDG au impus o abordare “ritualizată” a fascismului. Într-un asemenea context, o tratare uniformă a procesului de evaluare și preluare arhivistică ar putea fi interpretată, probabil, drept o consecință a aplicării teoriei lui Booms.

2. Proiectul “Arhiva literaturii oprimată din RDG”

O libertate redusă a fost constatată și în domeniul literaturii din RDG. Aici a existat o cenzură dublă. Pe de o parte era cenzura de stat. Ea fixa în mod concret, la comandă politică, limitele de acces ale cetățeanului din RDG și aprecia consecințele ce puteau decurge din abaterea de la “standardele” politice și spirituale impuse. Pe de altă parte, a existat autocenzura, a cărei însemnătate nu trebuie subestimată. De regulă, autorii puteau măcar bănui limitele de toleranță ale statului¹². Cei care neglijau aceste delimitări puteau anticipa nepublicarea operelor lor în RDG. Aceștia aveau șansa, în cel mai bun caz, să publice în alte regiuni ale Germaniei, prin recurgerea la niște căi sinuoase. Însă această cale alternativă, raportată la totalul scriitorilor, era rezervată doar unui grup restrâns de autori. În cazuri extreme, conceperea câtorva poezii critice la adresa regimului, nepublicate (!), putea fi pedepsită cu privarea de libertate timp de mai multe luni. Astfel că unii autori erau conștienți de faptul că produceau literatură de sertar. Ei își tănuiau rezultatele creației proprii pentru a fi siguri că nu vor fi expuși represaliilor

Oficial însă, în RDG nu exista literatură de sertar. Aceasta a fost nu numai ignorată, ci și combătută. Și totuși ea a fost prezentă, iar astăzi poate fi regăsită în preluările unor arhive private, printre actele Securității Statului din RDG și în donațiile unor intelectuali proeminenți, considerați a fi mentorii generației de scriitori tineri. Prin preluarea pachetelor cu arhivalii din ultimele două categorii menționate mai sus, se poate afirma – în mod cinic, în cazul actelor preluate de Stasi – că s-a produs un act de punere în siguranță a documentelor. În schimb, se admite ideea că păstrarea de durată a arhivelor private este garantată mai degrabă ocazional.

Pomind de la această realitate s-a născut ideea unui proiect. Acesta a fost înaintat, pentru obținerea susținerii financiare, Fundației pentru prelucrarea dictaturii PSUG, mai întâi în anul 2000, prin intermediul Institutului Hannah Ahrendt din

¹¹ Pentru acest aspect cf., în special, Hans Booms, *Gesellschaftsordnung und Überlieferungsbildung. Zur Problematik archivarischer Quellenbewertung*, “Archivalische Zeitschrift” 68 (1972), p. 3-40 și Idem, *Überlieferungsbildung. Archivierung als eine soziale und politische Tätigkeit*, în *Archivistica docet. Beiträge zur Archivwissenschaft und ihres interdisziplinären Umfelds* (editori Friedrich Beck, Wolfgang Hempel și Eckart Henning), Potsdam, 1999, p. 77-89.

¹² Pentru acest aspect cf. lucrarea exemplară Erich Loest, *Der vierte Zensor. Der Roman „Es geht seinen Gang” und die Dunkelmänner*, Stuttgart/Leipzig, 2003.

Dresda și apoi în anii 2002 și 2003 prin intermediul Asociației “Autorenkreis der BRD”. În cele din urmă, proiectul a obținut o finanțare în sumă totală de 250.000 euro, pentru o durată de patru ani. Proiectul a fost elaborat de către profesorii Ines Geipel și Joachim Walther, amândoi germaniști și cunoscători avizați ai literaturii est-germane. Ines Geipel a fost membră a echipei naționale de atletism a RDG și s-a refugiat în RFG în anul 1989. Joachim Walther și-a desfășurat activitatea la editura “Der Morgen” în calitate de editor și de lector, începând cu anul 1968 și până în anul 1983, când demisia sa forțată a fost pusă în legătură cu cenzura de stat. În perioada ce a urmat “revoluției pașnice”^c, a activat în cadrul “Autorității Gauck”^d și a elaborat o lucrare fundamentală despre relațiile dintre branșa literaților și Securitatea Statului (Stasi)¹³.

În cadrul proiectului au fost puse la dispoziția publicului interesat texte inedite aparținând tuturor genurilor literare (proză, poezie, dramaturgie), în urma predării lor către arhiva Fundației pentru prelucrarea dictaturii PSUG. De asemenea, au fost înregistrate interviuri cu autorii, din dorința asigurării unei percepții cât mai corecte asupra contextului biografic și istoric în care ei au creat. Obiectivele acestui demers au fost determinate, în ultimă instanță, de necesitatea de a extinde granițele canonului literaturii oficiale din RDG. Firește că pe această cale s-a urmărit, de asemenea, reabilitarea morală a scriitorilor persecutați odinioară. Angajându-se la o muncă meticuloasă, pe alocuri dificilă, și cu ajutorul “efectului bulgărelui de zăpadă”, inițiatorii proiectului au descoperit poeți și scriitori care fie nu au avut șansa, fie li s-a interzis să publice în RDG.

Ce legătură au aceste acțiuni cu munca arhivistică în sensul ei clasic? Se poate vorbi aici despre o operațiune de completare a patrimoniului arhivistic? Angelika Menne-Haritz definește arhivaliile de completare a patrimoniului arhivistic drept “serii de materiale arhivistice suplimentare care, odată clasificate în categoria izvoarelor istorice [sic!], pot fi predate unei Arhive cu specific, pentru completarea patrimoniului său arhivistic. Adesea, ele sunt colectate, de asemenea, pentru a compensa golurile existente în patrimoniul arhivistic”¹⁴.

Utilizând drept reper această definiție, observăm că obiectul proiectului descris nu se încadrează în categoria operațiunilor de completare, deoarece în acest

^c Termen utilizat pentru a desemna procesul de înlăturare a regimului PSUG din RDG și trecerea la statut democratic (toamna anului 1989-primăvara anului 1990). (n. trad.)

^d Denumirea oficială este: Autoritatea Însărcinată cu guvernul federal pentru arhiva Securității de Stat (Stasi) din fostul RDG (*Bundesbeauftragten für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen DDR* (BStU)). A fost înființată în baza unei legi din 29 decembrie 1991, prin care s-a reglementat statutul arhivei Stasi. Autoritatea a fost condusă de către pastorul Joachim Gauck, timp de două mandate, până în anul 2000. Din cauza denumirii oficiale stufoase, instituția s-a impus în limbajul cotidian prin “Autoritatea Gauck”. Lui J. Gauck îi aparține următoarea maximă: „Arhiva unei Dictaturi poate fi asemănată cu o spițerie unde se găesc leacuri împotriva nostalgiei”. (n. trad.)

¹³ Joachim Walther, *Sicherungsbereich Literatur. Schriftsteller und Staatssicherheit in der Deutschen Demokratischen Republik*, Berlin, 1996.

¹⁴ Angelika Menne-Haritz, *Schlüsselbegriffe der Archivterminologie. Lehrmaterialien für das Fach Archivwissenschaft*, Marburg, 2000, p. 64.

caz nu putem vorbi despre completarea unui patrimoniu arhivistic cu un conținut similar sau corespondent, existent deja în arhiva Fundației. Termenul de colecție¹⁵ trebuie de asemenea eliminat deoarece criteriul provenienței documentelor din Arhiva literaturii oprimate din RDG este de o însemnătate capitală. În cazul acestui proiect asistăm mai degrabă la o acțiune de voluntariat decât la îndeplinirea unei atribuții clar definite în sensul clasic al sferei de competență instituțională. Cu toate acestea, susținerea oferită prin intermediul proiectului “Arhiva literaturii oprimate din RDG” își găsește un punct de sprijin în paragraful 2 al legii de înființare a Fundației, din 5 iunie 1998, unde se specifică: “Menirea Fundației este ca, prin conlucrarea sa alături de alte organizații, în scopul prelucrării dictaturii PSUG, să sprijine contribuții și să participe ea însăși la o cercetare completă a cauzelor, a istoricului și a consecințelor dictaturii din zona de ocupație sovietică a Germaniei și din RDG, să țină trează atenția asupra jertfelor și nedreptăților cauzate, precum și să stimuleze și să consolideze consensul antitotalitar în sânul societății, democrația și unitatea internă a Germaniei”¹⁶. Fundamentul îl reprezintă, așadar, atribuția stipulată de legiuitor, care se circumscrie sferei de activitate a Fundației pentru prelucrarea dictaturii PSUG.

Prin urmare, proiectul se recomandă a fi un exemplu de aplicare a unei “documentation strategy”, firește fără a scăpa din atenție respectarea principiului provenienței¹⁷. Preliminar acțiunii, o temeinică reflecție asupra canoanelor valorice s-a impus de la sine. Incontestabil, în cazul “Arhivei literaturii oprimate din RDG” resorturile acțiunii precum și principiile sunt foarte complexe. Sprijinindu-se pe legea de înființare a Fundației, conducerea acesteia a considerat că repunerea în “drepturi publice” a scriitorilor oprimați reprezintă o datorie politică și o obligație morală, precum și o reparație pentru aceștia. S-a apreciat necesar ca alături de Hein^c, Wolf^f, Kant^b și Heym^h și alături de literatura din RDG mai mult sau mai puțin oficială, să fie așezați și aceia cărora li s-a interzis să publice din motive politice. De asemenea, criteriile privind conținutul, ca de pildă calitatea literară a materialului, au atârnat greu în balanța evaluării. Este limpede că a obiectiviza acest criteriu este o sarcină dificilă. Însă în mod evident nu ne putem rezuma la adoptarea unei poziții de genul: “*De gustibus non est disputandum*”. Astfel că a fost definit un cadru valoric larg în limitele căruia viitorii utilizatori ai “Arhivei literaturii oprimate din RDG” să aibă posibilitatea de a valida individual importanța documentelor preluate. Această șansă există de fiecare dată atunci când operațiunea de evaluare arhivistică se realizează în

¹⁵ Pentru definiția termenului “colecție”, cf. *Ibidem*, p. 87, și Botho Brachmann ș.a., *Archivwesen der Deutschen Demokratischen Republik. Theorie und Praxis*, Berlin, 1984, p. 162 ș. u.

¹⁶ Informații cu privire la Fundația pentru prelucrarea dictaturii PSUG și la legea de înființare a ei, pot fi obținute consultând adresa de web: www.stiftung-aufarbeitung.de.

¹⁷ Cf. Marlene Meyer-Gebel, *Die Documentation Strategy in den USA*, în *Bilanz und Perspektiven archivischer Bewertung* (editor Andrea Wettmann), Marburg, 1994, p. 147-157.

^c Christoph Hein, născut la 8 aprilie 1944, scriitor, traducător și eseist. (n. trad.)

^f Christa Wolf, născută la 18 martie 1929, scriitoare. (n. trad.)

^b Hermann Kant, născut la 14 iunie 1926, scriitor. (n. trad.)

^h Stefan Heym (1913-2001), scriitor. (n. trad.)

mod corect. Ines Geipel și Joachim Walther s-au călăuzit în funcție de următoarele criterii formale:

- textele au fost create și au rămas nepublicate în RDG;
- paternitatea asupra textelor a fost trecută sub tăcere în mod sistematic;
- textele nu au fost receptate în Vest nici chiar ulterior detenției, refugiului sau răscumpărării¹ la care a fost supus autorul;
- există completări ale operelor în cazul unor creații fără tentă politică, publicate parțial în RDG¹⁸.

Calitatea textelor a fost apreciată în funcție de următoarele criterii:

- caracter literar de sine stătător și raportarea la modernitate a autorilor;
- reprezentativitatea și originalitatea creației literare;
- clasificarea literar-istorică;
- condițiile de creație specifice ale scriitorilor din RDG¹⁹.

Pe lângă luarea în considerare a tuturor acestor criterii, evaluarea fiecărui text ajuns în “Arhiva literaturii oprimate din RDG” trebuie să țină cont în permanență de exigențele posibilor utilizatori ai arhivei: valabilitatea textului este conferită de forța ei literară internă, sau impactul este asigurat de contextul extern opresiv în care el a fost creat? Probabil că la această întrebare se va răspunde în mod foarte divers, având în vedere că, de fapt, creația artistică nu poate fi cuantificată cu precizie matematică. În final va rămâne totuși un semn de întrebare, chiar și atunci când unii utilizatori cu simț critic ar concluziona că aura autorilor interziși triumfă asupra substanței artistice a creației lor: de ce cuvântul exprimat le provoca o teamă atât de imensă conducătorilor din RDG? Exista oare temerea, în ultimă instanță, că “hainele cele (nu tocmai) noi” ale ideologiei de stat socialiste ar fi fost prezentate în adevărata lor lumină astfel încât ar fi ieșit la iveală întreaga goliciune a purtătorilor ei?

Cronologic, proiectul a fost circumscris formal perioadei anilor 1945-1989/90, interval în care a existat sau funcționat zona de ocupație sovietică, respectiv RDG. Pentru perioada specificată au putut fi descoperite mai multe sute de autori. Textele literare a peste o sută dintre ei corespund exigențelor criteriilor de calitate stabilite. Trebuie însă menționat și faptul că, în mod firesc, nu toți potențialii donatori de texte literare au acceptat propunerea de a-și ceda creațiile Arhivei. Cadrul refuzului cuprinde o paletă largă de motive: de la sentimentul de amărăciune a autorului și până la un sentiment de neîncredere general față de instituțiile de stat.

3. Rezultatele proiectului

Din demersul întreprins de Ines Geipel și Joachim Walther a rezultat o periodizare, în patru faze, a textelor depistate, respectiv a autorilor:

- faza 1: anii 1945-1953;

¹ Se face referire la răscumpărarea politică, o formă de “tranzacție” neoficială, practică între RDG și RFG. În schimbul unei sume de bani în valută sau de produse oferite de către RFG, statul est-german elibera deținuții politici și le permitea acestora stabilirea în RFG. Acest tip de “comerț” s-a practicat începând cu anul 1962 și a durat până la căderea regimului PSUG. (n. trad.)

¹⁸ Astfel definit în textul de propunere al proiectului.

¹⁹ Idem ut supra.

- faza 2: anii 1953-1968;
- faza 3: anii 1968-1980;
- faza 4: 1980-1989/90.

Deja în intervalul primei faze, care durează până la revolta populară din 17 iunie 1953, se poate constata că acțiunea de triere a vocilor distincte, neacceptate politic sau neagreate estetic, a fost o realitate²⁰.

Unele nume care fac parte din această categorie, sunt cele ale lui Susanne Kerckhoff, Eva Müthel și Edeltraut Eckert. Cea din urmă a fost condamnată în 1950 la ispășirea a 25 de ani într-un lagăr de muncă, din cauză că a revendicat drepturi fundamentale și democratice. A decedat în detenție în anul 1955, la vârsta de 25 de ani, în urma unui accident de muncă. Scrisorile scrise în închisoare și caietul ei de notițe, ce cuprinde un număr de 101 de poezii, sunt parte constitutivă a “Arhivei literaturii oprimate din RDG”. Lăsământul lui Horst Schumacher, scos la lumină de Geipel și Walther, se circumscrie de asemenea primei faze de periodizare a textelor. Schumacher a hotărât să nu-și ofere textele spre publicare în RDG considerând că, în condițiile politico-culturale din primii ani de existență ai RDG, i s-ar refuzat din start șansa publicării și pentru că nu accepta să se supună normelor ideologice și estetice impuse²¹. Opera lui, intitulată “*Die Niederlage / Înfrângerea*”, o dramă în versuri, expune experiența generației întoarse acasă din război și decepția provocată de conștientizarea faptului că unei dictaturi i s-a substituit o altă dictatură²².

A doua fază stabilită convențional, perioada cuprinsă între 17 iunie 1953 și ceea ce s-a numit Primăvara de la Praga, a fost marcată de un proces treptat de centralizare și de profesionalizare a cenzurii PSUG. În perioada imediat următoare revoltei populare s-a simțit, pentru scurt timp, o destindere în practica cenzurii. În calitate de autori reprezentanți ai acestui interval pot fi amintiți aici Jutta Petzold, Eveline Kuffel și Peter Schnetz. Creațiile literare a celui din urmă au fost scrise pe un ton consecvent anticomunist. Schnetz a continuat să își susțină opiniile în mod consecvent, chiar și după ce, în anul 1969, a suferit o detenție²³.

Un alt exemplu reprezentativ pentru faza a doua, dar și pentru a treia, îl constituie pictorul și poetul liric Günter Ullmann. Decizia de interzicere a publicării textelor sale a fost influențată în mod direct de către STASI. Ullmann scria despre situația lui de atunci: “În urma unei petiții în legătură cu retragerea cetățeniei lui Wolf Biermann¹, și după vexațiunile asupra lui Reiner Kunze din Greiz, am fost

²⁰ Ines Geipel, Joachim Walther, *Intellekt ohne Repräsentanz. Ein Arbeitsbericht über ein Archiv der Widerworte*, “Zeitschrift des Forschungsverbundes SED-Staat”, 12 (2002), p. 29-34 (31).

²¹ Ines Geipel, Joachim Walther, *Widerworte. Intellekt ohne Repräsentanz*, “MUT”, nr. 420 (august 2002), p. 76-87 (79).

²² *Ibidem*, p. 79 ș. u.

²³ Ines Geipel, Joachim Walther, *Intellekt ohne Repräsentanz*, p. 32 ș. u.

¹ Wolf Biermann, poet și cantautor, s-a născut la Hamburg în 1936. S-a stabilit în RDG în 1953. În toamna anului 1976 întreprinde un turneu în RFG care debutează cu un concert susținut la Köln, la 13 noiembrie. La 16 noiembrie, Biroul Politic al C.C. al PSUG a decis retragerea cetățeniei est-germane lui Biermann. S-a considerat că, prin programul său artistic, Biermann a adus ofense statului est-german, prin formularea unor critici la adresa regimului din RDG. La 17 noiembrie, un număr de 13 scriitori marcanți din RDG au adresat o Declarație deschisă conducerii PSUG,

supus unui interogatoriu la Gera, moment în care am clacat psihic. Sufeream de mania persecuției, am avut două tentative de a-mă sinucide și am avut nevoie de tratament psihiatric în repetate rânduri. Am cerut să mi se extragă toți dinții deoarece aveam credința că mi-au fost implantate «ploșnițe»^k. M-am aflat sub supraveghere medicală permanentă în clinicile de psihiatrie din Rodewisch, Stadroda și Jena”²⁴.

După Primăvara de la Praga, deținătorii puterii din RDG au înăsprit cenzura. Hannelore Becker, de pildă, care în 1975 se semna cu pseudonimul IM Clementine, nu și-a publicat textele, fiind convinsă de amestecul și de rolul Stasi în aprecierea creațiilor literare²⁵.

Un soi de LTI¹ al RDG a alcătuit Thomas Körner prin lucrarea “*Fragment Roman über die Sprachanstalt DDR*”. Nici această scriere experimentală nu a avut șansa de a fi publicată atât timp cât ea analiza în mod critic limbajul oficial uzitat în RDG²⁶. Manfred Bartz a fost pedepsit din cauză că a scris o satiră numită “*Hundert Prozen*”, care aducea în discuție alegerile pentru Camera Populară din RDG. Acest text de 56 de pagini dactilografiate i-a adus, în anul 1980, o condamnare la 6 ani de închisoare, cu toate că până în 1970 i s-a permis să publice satire²⁷. Geipel și Walther arată pe bună dreptate că, prin comparație, nu se poate vorbi despre o libertate în RDG, nici în anii '70 și '80. Se au în vedere, de pildă, evenimentele petrecute pe fundalul retragerii cetățeniei în cazul lui Biermann. Siguranța autorilor consacrați a fost relativ bine protejată grație notorietății lor (de care se bucurau cu adevărat mai degrabă în Germania de vest). În schimb autorii tineri și cei care nu se impuseseră încă publicului se puteau aștepta la pedepse uneori draconice în cazul în care ar fi îndrăznit să se exprime critic la adresa regimului din RDG. Geipel și Walther constată că “nu sunt rare cazurile în care au fost pronunțate sentințe de condamnare la 2 ani de detenție, din cauza scrierii a 12 poezii – catalogate drept «scrieri versificate cu caracter instigator» – sau la 3 ani de închisoare pentru compunerea

solicitant anularea deciziei dictate împotriva lui Biermann, aceea de retragere a cetățeniei. În zilele următoare, alți 100 de intelectuali și artiști s-au asociat Declarației. (n. trad.)

^k Argou pentru aparatură miniaturizată de ascultare. (n. trad.)

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*, p. 33.

¹ “LTI – *Notizbuch eines Philologen*” scrisă de către Victor Klemperer și publicată în 1974, este o parodie a limbajului sufocat de sigle, utilizat în perioada național-socialismului în Germania (LTI = *Lingue Tertii Imperii*). (n. trad.)

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*, f. 33 ș. u. În actul de fundamentare a sentinței, se arată următoarele: “recurgând la un joc al ficțiunii, a discreditat sistemul electoral al RDG, numind-l sistem al pseudo-alegerilor, a defăimat procesul de pregătire și desfășurare a alegerilor precum și activitatea funcționarilor și a organelor de stat. În scrierea lui a afirmat că în ziua alegerilor cetățenii din RDG ar fi păcăliți, că alegerile ar reprezenta «un scop în sine», că listele electorale ar fi manipulate în sensul că ar exista o constrângere pentru alegerea candidaților, că procedura votului secret ar fi încălcată în mod organizat, că cei care aduc critici candidaților ar fi expuși represaliilor organelor de stat ș.a.m.d. [...] Îi acuză pe funcționari că mint și că debitează prostii, pe miniștri că ar fi lipsiți de minte, pe muncitori că ar fi incapabili să își enunțe propria poziție. Prin faptul că a așezat acțiunea într-o regiune de graniță, a compromis măsurile dispuse pentru asigurarea frontierei de stat, afirmând că la frontieră ar fi ucși oameni”. (Cf. Ines Geipel, Joachim Walther, *Widerworte*, p. 83 ș. u.

unei piese de teatru. Poetul liric Uwe Keller [...] a fost condamnat, în anul 1981, la 6 ani și 8 luni de privare de libertate. Rolf Becker, care în 1980 a fost arestat din cauza unui singur manuscris, a petrecut în închisoare 5 ani și 6 luni”²⁸.

Nume reprezentative pentru faza a patra, marcată de deprecierea treptată și dispariția teoriei realismului socialist, sunt, de pildă, cele ale lui Hans Krech, Jürgen K. Hultenreich, Reinhard Bernhof și Gabriele Stötzer. Stötzer a fost arestată la Hoheneck din cauza protestului pe care l-a exprimat în problema retragerii cetățeniei lui Biermann²⁹.

Prezentarea aici, doar pe scurt și cu titlu de exemplu, a unor destine umane ne oferă o imagine care decredibilizează plâsmuirea lui Günter Grass^m, cea a unei “dictaturi comode”. Până și acel gest al scriitorilor prin care ei încercau să își conserve autonomia intelectuală le putea atrage consecințe dintre cele mai grave.

4. Concluzii

Ines Geipel și Joachim Walther au predat “Arhiva literaturii oprimate din RDG”, la 13 aprilie 2005, Fundației pentru prelucrarea dictaturii PSUG, cu sediul la Berlin. Arhiva cuprinde peste 40.000 de pagini de manuscris, ce provin de la circa 100 de autori, puși în situația de a nu-și publica creațiile literare în RDG din motive politice.

Proiectul “Arhiva literaturii oprimate din RDG” reprezintă un bun exemplu de preluare arhivistică realizată cu ajutorul metodelor oferite de “*documentation strategy*”. Un asemenea proces de evaluare și preluare arhivistică este în aceeași măsură rezultatul unei valorizări subiective (dar cu potențial de obiectivizare) așa cum, de fapt, este orice altă operațiune de preluare arhivistică. Proiectul s-a dorit a fi mai mult decât un act de prevenire a amneziei: obiectivul său a fost acela de a asigura o primă percepție și a păstra pentru posteritate realități care, din cauza unui regim represiv, nu au avut posibilitatea să pătrundă în memoria colectivă. Acest demers excede interpretării tradiționale, aceea de completare a unui fond în sensul “rotunjirii” unei preluări deja existente. Câștigul este mult mai consistent. “Arhiva literaturii oprimate din RDG” asigură un progres al cunoașterii în acest domeniu. Ecourile de până acum, din radio, presă și televiziune, arată că există interes public. Interesul a fost stimulat și păstrat prin inițiativa publicării unei ediții de texte din cuprinsul Arhivei, ediție proiectată a apărea în 12 volume și dintre care unele au fost editate deja³⁰. Astfel a fost îndeplinit un alt obiectiv al proiectului, și anume acela de

²⁸ Ines Geipel, Joachim Walther, *Intellekt ohne Repräsentanz*, p. 34.

²⁹ Ines Geipel, Joachim Walther, *Widerworte*, p. 87.

^m Günter Grass s-a născut la 16 octombrie 1927 la Gdansk (Danzig). Laureat al premiului Nobel pentru literatură, în anul 1999. Printre romanele sale de succes se numără “*Die Blechtrommel*” (“Toba de tinichea”), roman ecranizat în anul 1979. (n. trad.)

³⁰ În seria “Die verschwiegene Bibliothek in der Büchergilde Gutenberg” (editori Ines Geipel și Joachim Walther) au apărut, până în prezent: Edeltraut Eckert, *Jahr ohne Frühling*; Radjo Monk, *Blende 89*; Gabriele Stötzer, *Ich bin die Frau von gestern*; Ralf-Günter Krolkievicz, *Niergends ein Feuer mehr*; Heidemarie Härtl, *Puppe im Sommer*; Thomas Körner, *Das Grab des Novalis*; Henryk Bereska, *Kolberger Hefte*; Günter Ullmann, *Die Widergeburt der Sterne nach dem Feuerwerk* și

a repune în drepturi autori care au fost oprimați în RDG. În unele cazuri însă, recunoașterea survine tardiv: foștii scriitori nemaiaflându-se printre noi, nu se pot bucura de roadele reabilitării.

Traducere din limba germană: Peter Moldovan

Archivarbeit – (manchmal) mehr als nur Amnesieprävention. Das Beispiel “Archiv unterdrückter Literatur in der DDR” Zusammenfassung

Das durch Ines Geipel und Joachim Walther zusammengetragene und von der Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur finanzierte und inzwischen auch betreute “Archiv unterdrückter Literatur in der DDR” umfasst mehr als 40.000 Manuskriptseiten von etwa 100 Autoren, die ihre Arbeiten in der DDR aus politischen Gründen nicht veröffentlichen konnten. Dabei blieb es in nicht wenigen Fällen bei der Verweigerung von Öffentlichkeit. Manche der Autoren wurden wegen regimekritischer Texte verhaftet und zu Gefängnisstrafen verurteilt. Das “Archiv unterdrückter Literatur in der DDR” weitet den Blick über den offiziellen DDR-Literaturkanon hinaus. Die Sammlung lässt erahnen, wie viele Lebensentwürfe in der Diktatur zerstört, wie viele künstlerische Versuche angebrochen wurden. Der Schwerpunkt der Überlieferung liegt dabei auf Texten aus den 70er und 80er Jahren.

Das Projekt “Archiv unterdrückter Literatur in der DDR” ist ein Beispiel für die Schaffung einer Überlieferung mit Hilfe von Methoden der documentation strategy. Eine solche Überlieferungsbildung ist in gleicher Weise Ergebnis subjektiver (bzw. objektivierbarer) Wertsetzung, wie jede andere archivische Überlieferung auch. Das Projekt war mehr als nur Amnesieprävention, denn es galt, Tatsachen, die aufgrund staatlicher Repression überhaupt noch nicht im kollektiven Gedächtnis sein konnten, für die Nachwelt zu bewahren und somit eine Wahrnehmung überhaupt erst zu ermöglichen. Diese Tätigkeit geht auch über die herkömmliche Interpretation der Ergänzungsdokumentation im Sinne der “Abrundung” vorhandener Überlieferungen hinaus. Vielmehr gewährleistet das Archiv unterdrückter Literatur in der DDR eine Ausweitung des Blickfeldes. Die bisherigen Reaktionen im Radio, in der Presse und im Fernsehen zeigen, daß öffentliches Interesse vorhanden ist. Dieses wurde zweifellos durch die bereits begonnene, auf 20 Bände angelegte Edition von Texten aus dem Archiv nachhaltig befördert. So ist es mit dem geschilderten Projekt bereits jetzt gelungen, den in der DDR unterdrückten Autoren zumindest ein wenig späte Gerechtigkeit widerfahren zu lassen, wenngleich sie in manchen Fällen zu spät kam, um den ehemals Betroffenen noch selbst zu Gute zu kommen.

Sylvia Kabus, *Weißer als Schnee*. Toate au fost publicate la Frankfurt am Main/Viena/Zürich între anii 2005 și 2008.